

K významným výročím letošního roku

V těchto dnech vzpomínáme mimořádně významných událostí v historii československého státu a obou našich národů. Je to čtyřicáté výročí od vypuknutí Slovenského národního povstání, které současně představovalo počátek národní a demokratické revoluce u nás. K jeho přímé pomoci uskutečnila Sovětská armáda karpatsko-dukelskou operaci, v jejímž průběhu překročila Karpaty, vstoupila na území Československa a zahájila tak přímé osvobozování

naší vlasti z několikaleté fašistické nadvlády. Mimořádně významné přitom bylo, že na útoku přes Karpaty na pomoc Slovenskému národnímu povstání se v sestavě sovětských vojsk podílely také jednotky československého vojska, které za druhé světové války vznikly jako hlavní ozbrojený nástroj národně osvobozenického boje našeho lidu proti hitlerovské okupaci na území Sovětského svazu.

V létě roku 1944, kdy se na Slovensku schylovalo k celonárodnímu protifašistickému povstání, měla již Sovětská armáda ve svých rukách plně strategickou iniciativu a postupně porážela na celé šíři sovětsko-německé fronty nepřítele. Mohutnými údery neustále drtila jejich odpor, vyháněla je ze zbývajících okupovaného území Sovětského svazu a svým vítězným postupem na západ přinášela svobodu také ostatním ujařmeným evropským národům.

Během jara a léta roku 1944 pronikla sovětská vojska na dolní tok řeky Dněstru, do předhůří Východních a Poloninských Karpat a na střední tok řeky Visly. Tak se přiblížila na nevelkou vzdálenost k severovýchodním hranicím Československa a vytvořila si výhodné podmínky pro zahájení přímého osvobozování naší vlasti.

Na Slovensku, které se dostalo během léta roku 1944 do bezprostřední blízkosti sovětsko-německé fronty, rychle narůstala revoluční situace a národně osvobozenický boj se tam vystupňoval až k pravidelné partyzánské válce. Perspektiva brzké-

ho příchodu Sovětské armády pak byla jedním z hlavních momentů, který urychlil koncem srpna přerůstání hnutí odporu v celoarmádní ozbrojené povstání proti domácímu klerofašistickému režimu a proti pokusu hitlerovců o otevřenou okupaci země.

V souvislosti s přiblížováním se vojsk Sovětské armády a s počínajícím rozkladem domácího klerofašistického režimu se na Slovensku již na přelomu roku 1943 a 1944 přikročilo k přípravám celonárodního ozbrojeného povstání. Vedoucí postavou v protifašistickém odboji přitom získala Komunistická strana Slovenska, která v té době byla organizačně samostatná, jak to vyžadovala situace. Čelnou osobností ve straně i v povstání byl společně s Karolem Šmídkem a Ladislavem Novomeským dr. Gustáv Husák, dnešní generální tajemník ústředního výboru KSČ a prezident ČSSR.

Zatímco na Slovensku rychle narůstala revoluční vlna, začala se situace na frontě vyvíjet poněkud jinak než dosud. Dosavadní rychlý postup sovětských vojsk se-

verně Karpat se totiž během srpna zastavil. Vojska středního strategického uskupení Sovětské armády, která byla po předcházejících několikátých těžkých bojích na Bílé Rusi, na Západní Ukrajině a ve východním Polsku značně vyčerpaná, přešla během srpna postupně do obrany na celém středním úseku sovětsko-německé fronty. V pětiměsíční operační přestávce se pak usilovně připravovala k novému útoku na varšavsko-berlinském strategickém směru, který však byl zahájen počátkem roku 1945.

Těžiště bojů Sovětské armády ve druhé polovině srpna se pak přesunulo na několik příštích měsíců do Rumunska a později do celého karpatsko-dunajského prostoru. To značně ztížilo situaci na Slovensku, neboť povstání se tak neočekávaně dostalo do závislosti na vývoji situace v jihovýchodní Evropě a na pohybu fronty na tzv. jižním strategickém směru.

Současně došlo i k další neočekávané komplikaci. Dne 26. srpna, tj. před vypuknutím povstání na Slovensku, sovětské velení, které nebylo informováno o pokročilém postupu revoluční situace v zemi, dočasně odložilo připravovaný útok přes Poloninské Karpaty. To proto, že úspěchy Sovětské armády v Rumunsku, které zde uspíšily i protifašistický státní převrat, umožňovaly daleko snadněji vyvrátit obranu nepříteli na Poloninských Karpatech postupem od jihovýchodu namísto obtížného čelního útoku od severovýchodu.

Za takto se vytvářející situace na sovětsko-německé frontě nebylo Slovensko v plném slova smyslu až do posledních dní srpna roku 1944 zemí okupovanou hitlerovskými Německem, i když se tam nacházely různé jednotky jeho ozbrojených sil i jednotlivé prvky jeho potlačovacího aparátu. Nacisté, kteří do té doby ponechávali Slovenskou iluzi „svobodného“ státu, si však byli vědomi významu, který mělo jeho území v létě roku 1944 pro obranný systém Hitlerovy velkoněmecké „třetí říše“. Po přiblížení se fronty do střední a jihovýchodní Evropy se Slovensko stalo pro hitlerovská vojska nepostradatelným. Vždyť leželo mezi dvěma rozhodujícími strategickými směry Sovětské armády, vedoucími severně a jižně Karpat, a tvořilo důležitý spojující článek s významnými komunikacemi na styku dvou hlavních strategických uskupení fašistických armád, oddělovaných navzájem mohutným horským obloukem Karpat. Německému velení proti velmi záleželo na jeho udržení.

Nacisté byli také již poučení ztrátou značně rozsáhlé části území Itálie, která předcházejícího roku po svržení Mussoli-

niho fašistického režimu sjednala příměří s Angloameričany. Proto vynaložili velké úsilí k včasnému obsazení Slovenska, aby si zajistili jeho území, podobně jako to učinili na jaře roku 1944 s Maďarskem. V té době již spole protifašistické hnutí na Slovensku ke svému vyvrcholení. Velitelé jednotlivých partyzánských jednotek získali včas zprávy o bezprostředních přípravách nacistů k okupaci země. Zároveň jim byl znám alternativní signál k zahájení povstání „bez ohledu na stav příprav a vyhlídky boje, jestliže přistoupí nepřítel k okupaci země“. Proto také začali partyzáni na středním, severním a jižním Slovensku již před 29. srpnem masově scházet z hor a za široké účasti lidu obsazovali různá města a vesnice.

V druhé polovině srpna, ještě před vlastním vypuknutím celonárodního povstání, byla tedy na Slovensku postupně vytvořena souvislá osvobozená oblast, zahrnující velkou část země. Na střední a horní Nitře, v Pováží, na Opavě, v Pohroní, v části Spiše a na jižním Slovensku byla vyhlášena Československá republika a moci se ujaly revoluční národní výbory. Tak do konce srpna roku 1944 přerostl národně osvobozenecký boj na Slovensku v celoarmádní ozbrojené povstání, jímž byl zahájen současný proces osvobozování Československa z fašistické nadvlády.

Proti okupaci Slovenska zahájené hitlerovskými vojsky koncem srpna 1944, a to z několika stran, se na různých místech Slovenska postavili partyzáni, vojáci místních posádek slovenské armády i dobrovolníci z řad civilního obyvatelstva. Tak došlo ještě před oficiálním vyhlášením Slovenského národního povstání na různých místech Slovenska k mnoha rozsáhlým, povětšinou však jen živelným ozbrojeným střetnutím s hitlerovskými okupačními vojsky, jimiž bylo ve skutečnosti zahájeno celonárodní protifašistické vystoupení slovenského lidu.

Dne 29. srpna 1944, tedy po několikaměsíčních přípravách, vzplanulo Slovenské národní povstání v plné síle. Povstání vskutku lidové, organizované a řízené Slovenskou národní radou, ve které komunistická strana prosazovala svou vedoucí úlohu. Komunistická strana si v té době získala velkou autoritu, lásku i obdiv, byla jedinou silou, které pracující lid věřil. Odprvních chvil bylo přitom zřejmé, že nejdůležitější podmínkou úspěchu povstání je jeho koordinace s postupujícími vojsky Sovětské armády.

Povstalecká fronta na středním Slovensku měla počátkem září 1944 celkem 16 praporů, 9 samostatných rot pěchoty, asi

200 děl a minometů, 24 tanků, 2 samohybná děla a 13 letounů různých typů, které přešly na stranu povstání z jednotek slovenské armády. Vedle toho bojovalo na souvislém povstaleckém území 5 partyzánských brigád. Po ozbrojení dvou východoslovenských divizí se podařilo menším jednotkám, které byly ve spojení s partyzány, přejít na stranu povstalců. Současně s prvními boji proti okupantům byla na

povstaleckém území vyhlášena mobilizace. Armáda vzrostla na 60 000 vojáků, z nichž však značná část nemohla být pro nedostatek zbraní plně připravena k zasazení do bojů. Po boku slovenského lidu bojovali také příslušníci mnoha jiných národů, a to např. Češi, příslušníci různých národů Sovětského svazu, dále Francouzi, Poláci, Jugoslávci, Bulhaři, Maďaři, Němci aj.

Základní podmínkou konečného úspěchu Slovenského národního povstání bylo uskutečnění jeho přímého spojení s postupujícími vojsky Sovětské armády. Za dané situace, jak se vyvíjela na přelomu srpna a září roku 1944, proto vystoupila s veškerou naléhavostí do popředí potřeba pomoci Slovenskému národnímu povstání zvenčí a nutnost koordinovat ozbrojené akce na Slovensku s činností Sovětské armády na frontě. Řešení těchto otázek, k jejichž projednání počátkem srpna, ještě před vypuknutím povstání, odletěla ze Slovenska do Sovětského svazu delegace Slovenské národní rady v čele s Karolem Šmídkem, a na němž se podíleli i československý velvyslanec v Moskvě Zdeněk Fierlinger a představitel moskevského vedení KSČ Klement Gottwald, dostal nyní rychlý spád. Pomoc byla oficiálně slíbena již 2. září.

Hlavní formou sovětské pomoci Slovenskému národnímu povstání měl být úder sovětských vojsk od severovýchodu přes Karpaty na Slovensko, jímž mělo být dosaženo přímého spojení Sovětské armády se slovenskými povstálci. Dále měla být poskytnuta materiální pomoc vzdušnou dopravou zbraní, munice i jiných potřeb k vedení boje. Neméně významnou pomocí bylo i vyslání organizátorů vedení a řízení boje na souvislém povstaleckém území i v ostatních oblastech, kde nadále byl boj veden partyzánskými formami. Kromě toho měly být urychleně přesunuty na Slovensko také československé výsadkové a letecké jednotky, které vznikly v průběhu války na území Sovětského svazu.

Prudce narůstající revoluční situace na Slovensku si vyžadovala rychlé překročení poloninských Karpat sovětskými vojsky, i když jejich hřbety představovaly velkou překážku pro jejich postup. Bylo vybudováno nepřátelskou obranou. Navíc útok přes toto těžko schůdné horské pásmo musel mít zcela jinou formu nežli to předvídal původní plán dosud neuskutečněné operace 4. ukrajinského frontu, který byl sovětským vrchním velitelstvím po úspěších So-

větské armády koncem srpna v Rumunsku odložen.

Sovětské vrchní velení usoudilo, že nejvýhodnější směr k úderu na pomoc Slovenskému národnímu povstání vede podél cest přes Dukelský, Laborecký a Lupkovský průsmyk. Na přístupech k těmto průsmykům bojovaly v severním karpatiském předhůří již od srpna jednotky ze sestavy armád na styku 1. a 4. ukrajinského frontu. Byly to především jednotky 38. armády generálplukovníka K. S. Moskalenka na levém křídle 1. ukrajinského frontu maršála Sovětského svazu I. S. Koněva, které měly útočit přes Dukelský průsmyk a vést tudy hlavní úder na pomoc Slovenskému národnímu povstání. Téměř současně bylo rozhodnuto, že k jejich útoku se připojí část sil na pravém křídle sousedního 4. ukrajinského frontu generálplukovníka I. J. Petrova. Byly to jednotky 1. gardové armády generálplukovníka A. A. Grečka, které měly vést pomocný úder směrem přes Laborecký a Lupkovský průsmyk.

Vykrytalizování plánu úderu Sovětské armády přes Karpaty k přímé pomoci Slovenskému národnímu povstání bylo urychleno jednáním, které proběhlo na frontě mezi představiteli dvou východoslovenských divizí plukovníkem V. Talským a velitelem 1. ukrajinského frontu maršálem I. S. Koněvem. Z toho také vzešel konkrétní návrh na vedení úderu Sovětské armády na Slovensko.

Návrh maršála Koněva na úder na pomoc Slovenskému národnímu povstání schválilo sovětské vrchní velení již 2. září večer. Podle detailního plánu z příštího dne měl být útok zahájen 8. září. Měla jej uskutečnit 38. armáda generálplukovníka K. S. Moskalenka na levém křídle 1. ukrajinského frontu, která v té době bojovala v prostoru Krosna na přístupech k Dukelskému průsmyku, přes nějž měl být veden hlavní úder na Slovensko. Pohraniční přechody měly otevřít obě východoslovenské divize. Ke společnému úderu s nimi, popřípadě i k obsazení nepřátelských letišť, měla být u Stropkova vysazena 2. čs. para-

desantní brigáda v SSSR. Navázání dotyku sovětských a slovenských vojsk se před-
vidalo třetího až čtvrtého dne operace
v prostoru mezi Zborovem a Dukelským
průsmykem.

Ke zvětšení síly připravovaného úderu
na Slovensko se měly podle návrhu mar-
šála Koněva připojit k útoku 38. armády
také čtyři divize sousední 1. gardové ar-
mády generálplukovníka A. A. Grečka na
pravém křídle 4. ukrajinského frontu. Tím
měly být současně vytvořeny výhodné pod-
mínky k pozdějšímu přechodu Polonin-
ských Karpat také celým 4. ukrajinským
frontem.

Vedle přípravy úderu přes Poloninské
Karpaty a severovýchodní Slovensko měly
velký význam pro Slovenské národní po-
vstání také dosavadní úspěchy Sovětské
armády v Rumunsku. Byl to hlavně rychlý
postup 2. ukrajinského frontu maršála So-
větského svazu R. J. Malinovského, který
mezitím osvobodil Bukurešť a pronikl do
prostoru měst Brašov a Pitesti. Navíc so-
větské vrchní velitelství 5. září usměrnilo
jeho postup na západ a na severozápad
směrem k jihovýchodním hranicím Česko-
slovenska. Dosažením prostoru Satu Mare
měl být usnadněn útok 4. ukrajinského
frontu přes Poloninské Karpaty a ovládnutí
prostoru Užhorod, Čop, Mukačevo. Vyvrá-
cením nepřátelské obrany na Poloninských
Karpatech tak měl být usnadněn i úder
vojsk na styku 1. a 4. ukrajinského frontu
na severovýchodní Slovensko, což měla být
rovněž významná forma pomoci Sovětské
armády Slovenskému národnímu povstání.

Úder přes Karpaty na pomoc Slovenské-
mu národnímu povstání, jehož hlavní sou-
částí byla karpatsko-dukelská operace 38.
armády generálplukovníka K. S. Moskalen-
ka na levém křídle 1. ukrajinského fron-
tu, tj. úder od polského města Krosna přes
Dukelský průsmyk na Svidník a dále na
Prešov, byl zahájen ráno 8. září 1944 a po
celou dobu se ho zúčastnily i jednotky če-
koslovenského vojska v SSSR. Následující-
cího dne, 9. září 1944, se k němu připojil
i útok sousední 1. gardové armády gene-
rálplukovníka A. A. Grečka na pravém kříd-
le 4. ukrajinského frontu od Sanoku smě-
rem na Laborecký, Lupkovský a Ruský prů-
smyk.

Útok probíhal zpočátku úspěšně, brzy
se však začal zpomalovat. Pro velký odpor
nepřítele, který sem začal stahovat hlavně
proti 38. armádě na dukelský směr, velké
množství sil a prostředků, i pro ostatní ne-
příznivé podmínky, jako byl těžko schůdný
horský zalesněný terén a podzimní mha-
vě a deštivé počasí, se útok značně zdržel
a nabyl zdlouhavého charakteru. Od druhé

poloviny září se také rozrostl na útok všech
sil 4. ukrajinského frontu, nazvaný celko-
vě východokarpatskou operací. Trval až do
počátku listopadu (u vojsk 38. armády na
dukelském směru dokonce až do počátku
prosince) a v jeho průběhu sovětská vojs-
ka překročila celé Poloninské Karpaty a
osvobodila Zakarpatskou Ukrajinu i s pří-
lehlým severovýchodním cípem Slovenska.

Východokarpatské operace se zúčastnili
také někteří pozdější čelní představitelé
KSSS, Sovětského svazu a jeho armády. Byl
to např. ve funkci náčelníka politické sprá-
vy 18. armády pozdější generální tajemník
ústředního výboru KSSS L. I. Brežněv, ve
funkci velitele 1. gardové armády pozdě-
jší ministr obrany SSSR A. A. Grečko, ve
funkci náčelníka politické správy 38. ar-
mády pozdější náčelník Hlavní politické sprá-
vy Sovětské armády a Vojenského námoř-
nictva A. A. Jepišev a další. Jako velitel
1. čs. armádního sboru v SSSR, jemuž byl
do čela postaven již v průběhu operace,
10. září 1944, se jí zúčastnil i brigádní ge-
nerál Ludvík Svoboda, pozdější prezident
ČSSR.

Ačkoli se nepřítel na Karpatech houzev-
natě bránil a přisunoval tam stále nové
síly, i když útok osvobozených vojsk
byl zdržován obtížností horského zalesně-
ného terénu a nepříznivým počasím, pře-
ce jen sovětské a československé jednotky ne-
ustále postupovaly vpřed. Po dlouhých a
těžkých bojích zdolaly nepřátelskou obranu
na jednotlivých karpatských hřebetech, pře-
kročily na severovýchodním Slovensku na-
še státní hranice a od konce září začaly
postupně pronikat na území Českosloven-
ska. Jako první na naše státní území vy-
stoupily již 20. září 1944 severozápadně od
Medzilaborců svazky 1. gardové armády,
jimž se pak přišloho dne, 21. září 1944, po-
dařilo v tomto prostoru osvobodit i první
československou obec Kalinov (byly to jed-
notky 3. horského sboru generálmajora
A. J. Vedenina).

Bojů na Dukle se v rámci karpatsko-du-
kelské operace účastnily po celou dobu,
převážně na směru hlavního úderu 38.
armády, jednotky 1. čs. armádního sboru
v SSSR. Přitom po dlouhých, složitých a
těžkých bojích se jim podařilo 6. října 1944
ovládnout Dukelský průsmyk a vstoupit zde
na území vlasti. Byl to významný okamžik
v historii našeho vojska v SSSR, které tak
zakončilo jednu etapu své bojové cesty
z Buzuluku do Prahy a přeneslo svou čin-
nost ze zahraničí na území Československa.
Na paměť toho byl 6. říjen prohlášen Dnem
Československé lidové armády.

Útok sovětských a československých
vojsk přes Karpaty měl velký význam pro

Slovenské národní povstání. Nepřítel totiž musel k jejich zadržení stahovat neustále posily, které proto nemohl použít k potlačení povstání. Tak jen v září a říjnu zasadil nepřítel proti 38. armádě na dukelský směr vojska v celkové hodnotě asi 18 divizí, z čehož 3 byly tankové. Představovalo to přes 100 000 mužů, více než 2000 děl a minometů, téměř 250 tanků a samohybných děl, kolem 180 obrněných transportérů a mnoho jiné válečné techniky. Přitom byly hitlerovským divizím způsobeny tak velké ztráty, že některé z nich nemohly být v dohledné době vůbec použity k dalším bojům.

O rozsahu bojů na Dukle svědčí i následující čísla. Jenom v září a říjnu v nich nepřítel ztratil asi 52 000 mužů na padlých a raněných, 183 tanků a samohybných děl, 73 obrněných transportérů, 683 aut, 483 děl, 354 minometů, 2410 kulometů, 893 vozů s náklady aj. Celkové ztráty sovětské 38. armády činily asi 85 000 padlých a raněných, 1. čs. armádní sbor v SSSR ztratil na Dukle téměř 1100 padlých, asi 4330 raněných a téměř 1000 nezvěstných, tj. celkem téměř 6500 osob.

Boje na Dukle, které společně se Slovenským národním povstáním stály na začátku

národní a demokratické revoluce v Československu, jsou největší bojovou zkušeností našich ozbrojených sil a hlavně mimořádně významnou pokrokovou tradicí i prověřen naším lidem se značným internacionálním dosahem. Byly přesvědčivým důkazem sovětsko-československého spojení a bratrství, předzvěstí brzkého osvobození celého Československa z okupace fašistickým Německem. V nich se upevnila nerozborná družba Sovětské a československé armády a utvrdilo se nerozborné bratrství národů Československa a Sovětského svazu i bratrského Polska. Z bojů na Dukle se také zrodilo známé heslo Klementa Gottwalda „Se Sovětským svazem na věčné časy! Se Sovětským svazem a již nikdy jinak!“ které je základním principem, na němž naše náspěšné socialistické společnosti v Československu.

Boje ve Slovenském národním povstání a úder Sovětské armády přes Karpaty k jeho pomoci, zejména tzv. karpatsko-dukelská operace, proto představuje největší a nejvýznamnější pokrokovou bojovou tradici naší Československé lidové armády i všeho našeho lidu z nedávné minulosti. Bude proto mít vždy neobyčejně důležité místo v našich dějinách.